

Szabó Attila András

Osztrák–magyar kolonizációs kísérlet Nyugat-Afrikában – 1899/1900, Rio de Oro¹

Az Osztrák–Magyar Monarchia neve ritkán kerül említésre gyarmatosító (kolonizáló) hatalomként történeti munkákban, a közvéleményünk előtt is szinte ismeretlen ilyen irányú tevékenysége. A történelmünkben elmélyültebb érdeklődők legfeljebb néhány gazdaságilag, politikailag jelentéktelen „OMM” gyarmatot tudnának csak említeni, pl. Kína területén Tiencsint, vagy a Ferenc József-földet (ma Oroszország része Zemlja Franca Ioszifaj néven). Az „OMM” legfeljebb közös birodalmunk körül érezte fontosnak birodalmi erejének megmutatását, politikai befolyási övezetének kiterjesztését. A távoli, egzotikus területeken befolyásszerzés gondolata azonban ugyanúgy foglalkoztatta diplomáciánkat, mint bármelyik másik európai nagyhatalom külügyi tisztviselőit. Legfeljebb ezekből a gondolatokból csak egy-egy rövid epizód lett a külpolitikánk történetében, általában eredménytelenek lettek kísérleteink a kolonizációkra.

Éppen ilyen érdekes epizód volt a mai Nyugat-Szahara korabeli spanyol nevén Rio de Oro, ahol esély kínálkozott gyarmatszerzésre a 19–20. század fordulóján.

Az osztrák kereskedelmi minisztérium 1899. március elején üzleti körökből szerzett tudomást a Marokkói Szultánságtól délre fekvő partszakaszon épült spanyol kereskedelmi telepről, Rio de Ororól. A spanyol kolónia aktuális bérleti szerződése 1899. év végével lejárt. Rio de Oro 30 éven keresztül egy madridi székhelyű koloniális társaság bérletében állt – Compania mercantil Hispano Africana néven –, mely időközben a veszteséges gazdálkodása okán felszámolásra került. A beérkezett információk alapján a madridi kormány 30 vagy 90 évre szándékozott a területet egy másik, lehetőleg katolikus társaságnak bérletbe adni, ill. az odarendelt katonai erőket és csatahajókat vissza

¹ A tanulmány forrásanyagai, az eredeti bécsi ügyirat Politisches Archiv XXXII (Marokko), Karton 13, Marokko I: Rio de oro 1899–1900, mikrofilmmásolata a Magyar Országos Levéltár mikrofilmtárában a X 1419 jelzeten in. Magyar Országos Levéltár fondjainak és állagainak jegyzéke, III. kötet; MOL Budapest, 1996. jelzet alatt áttanulmányozhatók.

szándékozott hívni. Több ismerettel a kereskedelmi minisztérium nem is rendelkezett a vidékről. Pontosabb ismeretek megszerzéséhez az osztrák kereskedelmi minisztérium kérte Ausztria–Magyarország közös külügyminisztériumának a segítségét. Az eseménytörténet előtt érdemes egy kicsit elidőzni az említett területen, hiszen a századforduló előtt még az anyaországban sem volt közismert ez az afrikai spanyol területbirtok.² Nemzetközi jelentőségre – összefüggésben Marokkó felé megnyilvánuló általános nagyhatalmi törekvések növekedésével – csak a századfordulón kezdett szert tenni. A figyelmet nemzetközi tekintetben nem maga a spanyol koloniális központ Rio de Oro keltette fel a britek, franciák, németek, olaszok szemében. A terület gazdaságpolitikailag csábítóan helyezkedett el Afrika észak-nyugati partján, kínálkozott a Szudántól nyugatra elterülő hatalmas, kereskedelmileg még kiaknázatlan szaharai térség kereskedelmi központjának. A franciák majdnem harminc éve kacérkodtak egy 2–3000 kilométerre becsült transzszaharai, Szudán és Timbuktu³ közötti vasútvonal tervével, de végül ez a tervasztalon maradt. Franciaország a szudáni vasútvonala meghosszabbítását tűzte ki közelebbi célként Csád felé, ami jövedelmezőbbnek tűnt a Szaharát teljes szélességében átszelő vonalnál.⁴ A szaharai karavánutak nagyon veszélyesek voltak a századfordulón, valamint hosszú időt is vett igénybe az áruszállítás. Habár az afrikai észak-nyugati part mentén az európaiakkal kevés ellenszenvet mutató kabilok éltek, a Szaharában a tuaregek mindig komoly fenyegetést jelentettek a kereskedőknek. A teljes karavánút Marokkótól Timbukuba 3-4 hónapot vett igénybe. A hagyományos kereskedelmi utak átszelték a Szaharát

² E kevésbé ismert afrikai területre az Osztrák–Magyar Monarchia tangeri főkonzulja hívta fel diplomáciánk figyelmét egyik jelentésében. Hohewart zu Gerlachstein, Gilbert gróf főkonzul 1896. 07. 23.–1901. 06. 18. között. Igen tapasztalt diplomataként 1875-től szolgálta az az osztrák–magyar diplomáciát Konstantinápolyban, majd Koppenhágában, 1883-tól Berlinben, később Rómában és Münchenben, 1892-ben Szentpétervárra helyezték, 1894-től tangeri kinevezéséig Madrid volt a szolgálati helye. Marokkóból 1901-ben áthelyezték Mexikóba követi pozícióba. Forrás (a tanulmány további személyi hivatkozásainál is): *A Cs. és Kir. Külügyi Szolgálat évkönyve*, 1912.; *Hof- und Staats-Handbuch der Österreichisch-Ungarischen Monarchie für 1900*.

³ A nyugat-szaharai karavánkereskedelem egykori központja, ma Maliban található.

⁴ A századfordulón a nyugat-afrikai félkész vagy nyers árukat a legfontosabb nyugat-afrikai francia kolónia Saint-Louis dolgozta fel, a város biztosította a kereskedelmükhöz a raktárbázist. A traszszaharai vonal Sengambia felé vezetése az eredeti elképzeléshez képest további kb. 1000 kilométernyi vasút megépítését igényelte volna a z afrikai nyugati part mentén Marokkótól déli irányba. Saint-Louis város ma Szenegál északi részén fekszik; Sengambiából Szenegál és Gambia néven önálló országok alakultak.

nyugaton, délről tartottak a Földközi-tenger partján található Tripoli vagy Tunisz végpontok felé. Az Atlanti-óceán partján fekvő Rio de Oronak a sivatagi kereskedelembe vonása, a szállítás lebonyolításának veszélytelenebb és gyorsabb módját kínálta. Korabeli számítások szerint a teljes áruszállítási idő a vasútberuházások által a harmadával csökkenthető lehetett volna. A nyugat-szaharai spanyol területet bemutató szakirodalom akkoriban nagyon kevés volt, nem csoda, hogy kezdetben az Osztrák–Magyar Monarchia is sötétben tapogatózott. Úti beszámolókkal kizárólag a vidéket átutazó spanyol katonák, ferencesek és kanári-szigeteki halászok szolgáltak. Pontos spanyol hidrológiai térképek hiányában utóbbiak kínálták a legmegbízhatóbb információkat a partvidék halászati, vízügyi helyzetéről. Az említett források felhasználásával a monarchia tangeri főkonzulja, Hohenwart gróf kifejezetten élvezetes, útleírásként is funkcionáló területleírásokat készített Ausztria–Magyarország részére.⁵ Természetesen a sok „közvetített” információ miatt lehettek pontatlanságok a jelentésekben. Növeli az írások szavahihetőséget az azokhoz szerelt három kézzel készített vázlatrajz pontossága, amelyek a mai térképekkel is meggyőző összhangban állnak.⁶

Földrajzilag a spanyolul Rio de Oro-nak nevezett partszakasz nagyrészt a mai Nyugat-Szahara területét fedi le, annak is az Atlanti-óceánnal határos sávját. A pontosabb földrajzi koordinátákat a legészakibb pont spanyolul Cabo Bajador (északi sz. 27°50', bár a térképeken inkább az északi szélesség 26°-a körül azonosítható be e pont, talán némi kartográfiai hiba csúszott a pontos érték meghatározásába Hohenwart gróf jelentéseibe), míg délről Cabo Blanco hegyfoka (északi sz. 20°47') jelölte ki. Délebbre húzódott a francia koloniál terület Sengambia. A szárazföld felé a sivatag miatt mozgott a határ, kb. 30 km mélyen nyomultak csak előre a spanyolok.

A 19. század végén ugyan a spanyolok aknázták ki a kereskedelmi lehetőségeket ezen az afrikai parton, nem ők voltak a partszakasz első európai „urai”.

⁵ Mai szóhasználatnál úgy mondhatnánk elkészült a vidék német nyelvű marketing anyaga Ausztria–Magyarország részére. Területleírások a főkonzul 14. számú (1899. 04. 03.) és 39. számú (1899. 09. 05.) jelentéseiben. Lásd 1. és 2. ábra. [Az ábrákra való hivatkozást inkább a főszövegbe kell tenni, estleg többször is hivatkozni rájuk, de csak ha indokolt!]

⁶ Egy rajz készült a teljes partszakaszcól Cap Bajador-Cap Blanco között, megjelölve az éltető sivatagi kutak helyét, a környező kabil törzsek szálláshelyeit, a környék járható sivatagi karavánútjait, és azon pontokat a parton, amelyekről a követ információkkal rendelkezett, kicsinyítési skála e térképhez nincsen; egy térkép csak a Rio de Oro-félszigettel 1:160000 mértékkel; egy pedig a kb. 23°északi szélességen fekvő Cintra-öbölről készült 1:125000 mértékkel.

A 15. században a portugál Tengerész Henrik vette „tulajdonába”. A Cabo Bajador korábbi portugál neve Cabo Nen. A megnevezésben a világ végére utaltak, a fokon áthaladást véteknek és biztos halált hozónak tekintették. Az 1880-as évek legelejéig érdektelenség mutatkozott a vidék iránt. Németország azonban célba vette, mint lehetséges német kolóniát. A spanyolok rögtön érvényessé tették „ősi jogcímüket”, területigényüket. Haszonélvezetet alkudtak ki a marokkói szultánnál, jogilag ugyanis a partot Marokkó függő részének tekintették. Az óceán partján a spanyolok kolóniájának hossza kb. 500 km volt, a tágabb értelemben vett spanyol területbirtok kb. 700.000 km²-en terült el. Az említett parti sáv közepén helyezkedett el az egész vidéknek nevet adó Rio de Oro spanyol kereskedelmi telep.⁷ A terület lakosságát 300.000 főnyi kabil lakosság alkotta. Szétszóródva a környező területeken további 100.000, többségében független kabillal, Tiblus, Tarto és Bilma hegyvidéken és Ghatban tuaregekkel lehetett számolni. Endemikus betegségként csak a helyiek között előforduló himlőt ismerték, az uralkodó sivatagi klímát pedig enyhítette az óceáni széláramlat. A mediterránumban előforduló zöldségek és gyümölcsök termesztésére kifejezetten kedvező területként tartották számon Rio de Oro-t, bár a tényleges termőterület csak 20 cm felszíni réteget jelentett. Az artézi kutak adhattak volna nagy lendületet a növénytermesztésnek, a helyiek azonban ilyeneket nem alkalmaztak. A területet védelmi szempontból és igazgatásilag Madrid a kanári-szigeteki tengerészeti egységek alá sorolta. Összesen 40 fős legénység – ebből 5 polgári alkalmazott – jelentette a spanyol véderőt. A helyőrség élén egy, a kormányzói tisztet is viselt kapitány állt, a legénységet pedig havonta váltották a kanári-szigeteki tengerészeti tüzérség állományából. A kereskedelmi telep lakosságát további 54–60 halász (összesen 12 család), valamint 7 szudáni fekete alkotta. Maga a Rio de Oro-i kereskedelmi telep egy 37 km hosszú 80 km² területű félszigeten feküdt, bejáratát egy katonai őrház védte. A téglalap alaprajzú, raktárakkal, tárolókkal ellátott telep az őrháztól 8 kilométerrel beljebb a félsziget partján épült ki néhány évvel 1899 előtt. A terület egy külső szemlélőben legénységi szállásterületével, egy darab Krupp-ágyújával egy római erődítés összbenyomását keltette. A kikötéshez két zátony mellett kellett ellavírozni a 22 kilométer hosszú, 2–5 kilométer szélesség között ingadozó öbölben. Havonta egyszer látogatta meg a telepet a spanyol államtól a vidéket bérlő társaság a Compañia mercantil

⁷ A legrészletesebb 1899. 04. 13-iki jelentés a teljes spanyol birtokon összesen 14 földrajzi pontot említ meg alapos hidrológiai, földrajzi leírással

Hispano Africana (majd ennek feloszlását követően a *Compania Transatlantica*) gőzöse. Mély merülésű hajókkal a teljes 500 km-es partszakaszon nem volt biztonságos a közlekedés, ezért a kismélységű gőzösök mellett vitorlás felukkák bonyolították le a hajózást. Odahajózni pedig érdemes volt. Sem a németek, sem a spanyolok, sem az Osztrák–Magyar Monarchia képviselői érdeklődését nem kerülte el a part rendkívüli halgazdagsága, amely még a közismerten bőséges új-funlandi halállományt is felülmúlta. Az Osztrák–Magyar Monarchia külügyminisztériuma 1899. március 20-án tette meg az első helyzetértékelő lépéseket. Megbízta mind a madridi követséget (Dubsky⁸ követet), mind a tangeri főkonzulátust (Hohenwart grófot) a diplomatáink által elérhető információk beszerzésével. 1899 első fele az információk megszerzésével telt el. Július 29-én a külterületekről megküldött jelentések kereskedelmi minisztériumnak átküldését követően kezdtek el Rio de Oroval a bécsi minisztériumok tényszerűen foglalkozni. Epésen jegyzete meg Rio de Oro birtokjogának értékesítésével megbízott konzorcium tagja, Leopold Koreff: „... a kereskedelmi miniszternek ... láthatóan először ügyiratjellegű bizonyítékokat kellett magának szereznie, hogy Rio de Oro ténylegesen létezik”. Április 8-án a madridi követ, majd 5 nappal később a tangeri főkonzul is részletes jelentést tett (Tangerből csak áprilisban 3, egymást kiegészítő, de egyre részletesebb jelentések érkeztek). A két helyzetértékelő diplomata nemcsak eltérő forrásokra támaszkodott, hanem eltérően ítélte meg az Osztrák–Magyar Monarchia kilátásait a terület kiaknázhatósága kapcsán. A Madridból érkezett konklúzió érezhetően pesszimistább hangvételű. A madridi követ információja valószínűleg többnyire hivatalos szervektől, publikációkból felépített adathalmaz. Sikerült még a követünknek bizalmas információkat beszereznie Francisco Silvela spanyol miniszterelnöktől és a madridi német követtől von Radowitztól. A monarchia követe nem sok esélyt látott egy a kereskedelmi minisztérium által felvetett bérleti forma megvalósíthatóságára, a katonai erő visszavonása pedig a spanyol szuverenitásról való lemondást jelentette volna Rio de Oroban. Sőt bizalmas információk alapján megjegyezhetette, hogy Németország a spanyol kolóniákra (Fernando Pó-ra – mai nevén Bioko –, és Rio de Orora) a spanyol szuverenitás feladása esetére már elővásárlási jogot biztosított magának.⁹

⁸ Dubsky von Třebomislíc, Viktor mardidi OMM követ 1882. 05. 25.–1903. 12. 10. Forrást lásd. 2. lábjegyzetnél!

⁹ A teljesség igényével meg kell említeni, hogy Dubsky követ értesülését, miszerint a spanyolok nyugat-afrikai területeire Németország 1899 közepén elővásárlási jogot szerzett, diplomata kollégája a tangeri főkonzul megerősítette jelentéseiben.

Növelte Dubsy kétségeit egy, a német követtel folytatott beszélgetése 1899 nyarán. A találkozó folyamán konkrét „kolonizációs menetrenddel” a német diplomata csak Fernando Pó-ra vonatkozóan hozakodott elő. A németek kiterjedt birtokterületeket kívántak szerezni az említett szigeten, a kávé és még inkább kakaó ültetvények nyereségében láttak komoly gazdasági lehetőségeket. A beszélgetés azonban nem oszlatta el Dubsyban a kételyt, hogy Németország részéről a partszakasz sorsa érdektelen lenne. Tangerben az osztrák–magyar főkonzul, Hohenwart gróf Dubsyval ellentétben nemcsak a diplomáciai forrásokra alapozta véleményét, hanem a helyben megszerezhető ismeretekre is támaszkodott. Felhasználta a partszakaszt korábban beutazó Spanyolország tengerészeti attaséjának közléseit, továbbá a teljes partszakaszt a gyakorlatból ismerő spanyol ferences szerzetesi misszió ismereteit. Természetszerűleg a kereskedelmi telepről és annak földrajzi, gazdasági környezetéről részletes összefoglaló anyagot készíthetett el. Kézzel készített térképeket, sőt a katonai erődről fényképet mutatott be feletteseinek. A spanyol kolonizálás gyakorlatával –amellyel szemben egyébiránt kifejezett ellenszenvet mutatott a főkonzul –, magyarázta az eddigi ibériai sikertelenséget Hohenwart. Véleménye szerint egy a spanyolnál céltudatosabban építkező kolonizáció eredményesebb lehetett volna a terület hasznosításában. A főkonzul a sikertelenség okaiként a tisztességtelen közigazgatást, a helyiekkel szembeni önkényeskedést, a vidék, a helyi szokások meg nem ismerését róta fel a spanyoloknak. Fontosnak érezte megjegyezni, hogy a helyi lakosok és a spanyolok betelepülők között létrejött feszültség az 1899. év folyamán rövid, ellenben erőszakos konfliktusba torkollott. Summásan jegyezte meg a kolóniáról, mint általánosan hangzottatott helyi, spanyol közvélekedést: „Rio de Oronak ma nincs értéke és csak terhet jelent az államnak, csak ha lenne szervezési tehetség, lennének koloniális tulajdonságok és egy céltudatos kormány, akkor rövid időn belül Rio de Oro is egy virágzó területté válna”. Nem kizárólag Rio de Oroban, hanem az általa centralizálható nyugat-szaharai kereskedelembe, és a fémekekben gazdag, termékeny dél-marokkói Sus-terület gazdasági hasznosításában látott jövedelmezőséget Hohenwart. Gondolatmenetében központi szerepet kapott, hogy e területet európai egyensúlyi érdekből egy nem koloniál hatalom érdekszférájába kellene bevonni, mivel angol, francia vagy német kézben más államok a reményt elveszítenék e térségben kereskedelmi előnyök szerzésére. Nem utolsó sorban a partszakasz jövőbeli birtokosa a szétszabdalásra ítélt, gazdag Marokkó kikötőinek idegen kézbe kerülését is nyugodtan nézhetné végig. Ausztria–Magyarország miután már lemaradt

a marokkói Rabat, Casablanca, Maraghan, Magador, Saffi kikötők kiaknázásából, behozhatná hátrányát a délebbi partszakasz kolonizálásával. Spanyolország már Santa Cruz de Mar Pequenára (ma Ifni) vonatkozólag elegendő birtokjogi címet szerzett, hogy egy részére kedvezőtlen marokkói fordulat esetén Afrikában koloniális hatalom maradhasson. Az Afrikában tevékenykedő osztrák–magyar diplomaták Rio de Oro megszerzéséért folyt küzdelemben a legfőbb ellenlábast – a Németországgal kapcsolatos hírek ellenére – a britekben látták,¹⁰ így elsősorban a szigetországiak ténykedését követték figyelemmel Marokkótól délre. Rio de Oroban a britek 1885-ben tűntek fel Spanyolország riválisaként. Madridban az angol követ puhatolózott az „Észak-Nyugat-Afrikai Társaság” angol cég nevében. Egy kérelmet juttatott el a spanyol kormányhoz, melyben a cég igazgatói tudakozódtak, nincs-e a spanyoloknak szándékában a kereskedelmi és halászati jog tekintetében az idegeneket eltérően kezelni, illetőleg Madrid engedélyezi-e a teljes kereskedelmi szabadságot. Miután szeptemberben Spanyolország a berlini konferencia határozataira hivatkozva kinyilvánította a spanyol és az idegen hajók, áruk azonos szintű kezelését – a spanyolokra egyébként a kivetendővel azonos mértékű illeték megfizetését követően –, az angol társaságról több hír már nem érkezett. 1898 júliusában a „The Adraar” Társaság titkára a spanyol álláspontról tudakolózott egy a Rio de Oro-tól keletre fekvő terület főnökével, Mohamed el Sabarral kötendő társasági szerződés véleményeztetése kapcsán. A megállapodás a terület ipari és pénzügyi kiaknázását célozta meg; a szerződést korábban 1898. 07. 01-én kötötték meg. A spanyolok azonnal jelezték, hogy tervbe vették a partszakaszon a kolóniájuk újjászervezését és a *cortes* általi törvényi szabályozásig várni óhajtanak a kereskedelmi jogok megadásával. Érezhetően idegenkedni kezdtek a brit nyomástól. Az ellenérzésüket felerősítette 1899. 04. 05-én a The Globe Venture Syndicate Limited képviselőjének dr. H. J. Schomerisnek a megkeresése. Egy 50 évre szóló, az Adraar-Timor terület bányaművelésére, marhatenyésztésére, földművelésére vonatkozó koncesszió haszonélvezetéhez kérték Madridtól a felhatalmazást a spanyol protektorátusi jogok csorbíthatatlanul hagyása és a be-, kiszállított termé-

¹⁰ Gilbert Hohenwart mellett a későbbi tangeri főkonzul De Creneville-Poutet-Folliot, Victor gróf is készített több alkalommal a külügyminisztériumnak idevágó jelentéseket (1899. 05. 30. 22. számú jelentés; 1899. 05. 26. 20. számú jelentés). De Creneville Tangerben főkonzul 1901. 06. 18.–1904. 06. 13. között, mint utolsó diplomáciai szolgálati hely rendelkezési állományba helyezés (1904) és a nyugdíjazás (1906) előtt. Forrást lásd a 2. lábjegyzetnél!

kek értékéből 5 % koronának megfizetése mellett. 1899 elején a fenti társaság a neves Afrika-kutató Spilsbury vezetésével próbálkozott expedíciót vezetni dél-marokkói területre. Még ez évben a Spilsbury-expedíció egyik résztvevője az egykori angol parlamenti képviselő Cunningham Graham alapított kolonizálási tervekkel társaságot. Kiválóan beszélt és írt spanyolul, a dél-marokkói Sus-területet már többször beutazta; terveit a tangeri osztrák főkonzulátus különös figyelemmel kísérte. Angliában több befektetővel tárgyalt, biztos támogatóra azonban csak decemberben lelt a marokkói bankár Aflallo személyében. 1899 végén Graham ajánlatot tett a spanyol kereskedelmi telep átvételére. 1899 vége felé egyre kevesebb reményt láttak az osztrák–magyar diplomaták az angolok vállalkozásának sikerében, mivel Madridban erős angolellenességet tapasztaltak. Így a területért folyó verseny még nyitott maradt. Az bizonyosnak látszik, hogy a spanyolok megfelelő pénzügyi ajánlat esetén szerettek volna túladni a terület kereskedelmi hasznosításán. A telepet üzemeltető spanyol cég a területbérletének még hátralevő idejére – 1899. 12. 31-ig – egy konzorciumnak adta át a hasznosítási jogot. A hasznosítás legkézenfekvőbb módjának kínálkozott, hogy a spanyol főhatalom megtartása mellett, keresnek egy idegen, nem spanyol társaságot a további üzemeltetésre. A konzorcium elnökének, Juan Somogy szenátornak ez irányú nyilatkozatát az osztrák–magyar külügyminiszternek is bemutatták. A konzorcium 1899 júliusában felkereste ajánlattételre a német koloniális társaságot. Augusztus végén a társaság egyik tagja, Karl Libért unszolására eljutottak az osztrák–magyar koloniális társasághoz és a monarchia külügyminiszteréhez. A külügyminiszter figyelmét felkeltette az ügy, a monarchia elkezdett behatóbban foglalkozni az üggyel. Megérkeztek a legelső költségbecslések a telep működtetésére vonatkozóan. A szóban forgó terület birtoklási joga szerződési jutalékkal, leltárral, kb. 150.000 forintnyi összeget tett ki, és kb. 100.000 forint összegre tették a vállalkozásba kezdetben elhelyezendő üzemi alap, mint működési költség összegét. A telep üzemeltetését – alapozva a part halgazdagságára – egy halfeldolgozó üzem építésével vagy annak bérletbe adásával kívánták megkezdeni. A pénzügyi feltételek előteremtése komoly nehézségeket jelentett Bécsnek. Hónapokig folytak a minisztériumi egyeztetések, többféle megoldásban gondolkodott a bürokrácia. Külön vizsgálóbizottság felállításával próbálkoztak a bőségesen áramló információk helyszíni ellenőrzéséhez, de kézzel fogható eredményre e törekvés nem vezetett. Londonban az Osztrák–Magyar Kereskedelmi Kamara alelnöke a Rio de Oro-i kereskedelmi telep üzemeltetéséhez kapcsolódó vállalkozást a kezdetben becsült 250.000 forintnyi

összeget megemelve 300.000 forint alaptőkés szindikátus létesítésével látta kivitelezhetőnek. Amennyiben biztosan kifizetődővé akarták volna azt tenni, legalább 1.000.000 forintot kellett volna befektetni. Londonból azonban a szükséges pénzeszközök előteremtésére vonatkozólag kedvezőtlen hírek érkeztek. Különböző minisztériumi vélekedések számoltak egy Párizsban bejegyzendő társasággal. „Nemzeti” kolónia alapításának lehetőségéről Bécsben azonban gyorsan lemondtak a spanyol főhatalom tiszteletben tartása miatt. A vállalkozás beindításának pénzügyi fedezete mellett még kalkuláltak legalább 8 millió forint összeget kitevő, kb. 60.000 kolonialista Ausztriából Afrikába kitelepítésével. Az osztrák Lloyd, mivel számára nem jelentett kézzel fogható hasznot az ügylet, nem vállalta a kitelepítési költségek fedezetét. Növelte még a várható kiadásokat, hogy további helyszíni vizsgálatokat szorgalmaztak a minisztériumi bürokraták. Költségcsökkentésként szóba került más megoldás. A kereskedelmi telep létrehozásával foglalkozók 1899. év vége felé szorgalmazni kezdték, hogy csak a következő évre fizessék meg a bérleti díjat. A bérleti összeg a korábbi évek bérösszegéből kiindulva 20.000 forintot tett volna ki. 1899. október elejére azonnal 5.000 forint kauciót kellett volna letenni legalább az elővásárlás jogának fenntartásához Madridban. A csekély összeg előteremtése, majd kaucióba adása mégsem történt meg. Nem jelentett kevesebb nehézséget a vállalkozásról tárgyaló szerv, személy kijelölése sem. Az Osztrák–Magyar Monarchia külügyminisztériuma kizárólag a spanyol kormánnyal folytatandó tárgyalásokba akart bekapcsolódni. Kézenfekvőnek tűnt az osztrák–magyar koloniális társaságot kijelölni a tárgyalásokhoz. A társaság elnöke azonban nagyon rossz hírnévnek örvendett még Bécsben is. Maga a külügyminisztérium tartotta volna aggasztónak, ha a spanyol tárgyalók e társaságról Ausztriában információkat szereztek volna be. A vállalkozásnak ún. „erkölcsi támaszt” adó, szóba hozott személyek azonban elhárították a megkeresést. A leghatározottabban báró Dispanli részvételét kívánták a közigazgatás illetékes szereplői. Szóba került a német Krupp neve, aki a korábban balul sikerült szomáliai vállalkozás veszteségeire hivatkozva vonakodott a derekát beadni. A holtpontra jutott vitatkozásnak a közös külügyminiszter adott lendületet december 2-án a külügyi bizottságban előadott, a vállalkozást támogató kijelentéseivel. December 29-én részsikerként az Alsó-Ausztriai Iparegyesületben dr. Ernst Franz Weisl bécsi ügyvéd – a Rio de Oro irányában tett osztrák–magyar lépések legaktívabb támogatója – 20 fővel megalakította az „Export- és Koloniálügyek” osztályt. A kolonizációs lépések felé hajlók reményei szerint nemcsak nevében lett volna elkötelezett

ez az osztály a kolonizáció ügyének, hanem aktív tevékenységével támogatói alapot képzett volna ezen eszmének a monarchiában. 1900 fordulóján Weisl törekvéseit zátonyra futtatták, a külügyminisztériumban megvádolták tiszta propagandizmussal és külügyi kérdésekben a további lépések megtételénél igyekeztek személyét félreállítani.¹¹ A legnagyobb problémát mégsem e viták jelentették. A vállalkozáshoz szükséges pénzügyi alap könnyedén létre jött volna, ha a teljes hazai ipar és kereskedelem nem közönyös a kérdés iránt. Nem véletlen, hogy a kezdeti számításokból kimaradt egy Bécsben jegyzendő gazdasági társaság ötlete. A kereskedelmi telepet értékesítő konzorcium megpróbált az Osztrák–Magyar Monarchiában támogatókat keresni. A konzorcium egy tagjának, Leopold Koreffnek a külügyminiszterhez írt idevágó feljegyzése jól szemlélteti a problémát, amivel szembesültek: „...Minden írásbeli és szóbeli megkeresés a legközelebb szóba jöhető testületekhez, hogy az ügyet vegyék altalmukba vagy ha csak mint gyűjtőhelyek a felhajtandó forintok részére szíveskedjenek működni, határozottan elutasításra került, némely urak már azt is méltóságukon alulinak tartották, hogy egyáltalán választ adjanak. Így az Osztrák–magyar Export Egyesület, az Észak-osztrák Kereskedelmi és Iparegyesület, Iparosok klubja stb. Természetesen még kevésbé találtattak e testületek indítottak, hogy egyetlen krajcárral is adakozzanak. Ami ezután következik azt komikusnak is nevezhetnénk, ha nem lenne szomorú. Néhány nagyiparos, akikhez hozzájárulásért fordultunk, kinyilvánították, hogy a dolog az államra tartozik, mivel a kereskedelmi miniszternek kellene felvállalnia, mások ismétlen a fent említett testületeknek akarják a morális felelősséget áthárítani, amelyek ismét az egyes vállalatokra hárítanak. Csak egy valamiben uralkodott teljes egyetértés: saját maga [a megkérdezett] nem nyúl a zsebébe. [...] Miután a tárgyalások, igazán hajszolva egy éve tartanak, eljutottunk ahhoz a szomorú meggyőződéshez, hogy ezzel az üggyel Ausztriában csak nehezen vagy még inkább egyáltalán nem érhető el valami. Épp ezért döntöttünk, hogy a német koloniál társasághoz és egy nekünk ajánlott francia céghez fordulunk, abban a biztos meggyőződésben, hogy épp annyi nap alatt eredményt érünk el, minthogy itt hónapokat hasztalan pazarolnánk el [...]”. Tangeri főkonzulátusunk szintén felismerte, és a külügyminiszternek összegezte részben a hazai érdektelenséget általában a nemzetközi kereskedelempolitikai terén, részben a kereskedelmi osztályunk szűklátókörűségét.¹²

¹¹ 1899. 12. 28-iki dátumozással a külügyminisztériumi feljegyzés a Rio de Oro ügyiratban már sejteti Weisl személyének félreállítását és a tervbe vett projekt napirendről levételét mérlegeli.

¹² „... Mindenekelőtt sürgősen kívánatos volna, hogy kitűnően szorgalmas és jelentős keres-

Az események alakulása – az itthon mutatkozó érdektelenség ellenére – kedvezett az Osztrák–Magyar Monarchiának. Bár 1899. október elején a konzorcium azonnali, „utolsó óra utáni” választ kért Béctől, az illetékes spanyol tárgyaló mégis 1900 márciusáig várt az osztrák–magyar vételi szándékra. A spanyolok három hónappal meghosszabbították az eredeti december végi „licitálási” határidőt, és kizártak erre az időszakra minden egyéb konkurensi ajánlatot.

Végül kedvező fejleménynek tekinthető, hogy a Rio de Oroért konkurenciának számító nagy kolonizáló hatalmak érdeklődését más területek kötötték le. Németország 1899 második felében Afrikában inkább Kamerun környékét tartotta stratégiaileg értékesebbnek és több figyelmet érdemlőnek. Angliának Angolában és Dél-Afrikában voltak sürgősebb tennivalói. A marokkói szultánnál hónapokig eredménytelenül elidőző olasz követtel a komoly vételi szándék tekintetében Ausztria–Magyarország sem számolt. Az osztrák–magyar kandidálást komolyan kezelte a spanyol kormány. Külügyminisztériumunk részletesen tájékozódhatott a spanyolok igényeiről. Silvela spanyol miniszterelnök Madridban a monarchia madridi követének még februárban átadta a *cortes* számára készült, de még be nem nyújtott, a nyugat-afrikai spanyol területek politikai és közigazgatási viszonyairól szóló törvényjavaslatot.

kedő osztályunk az általa belső körökben oly magabiztosan hangoztatott liberalizmusából egy kis részt a nemzetközi életre, a világforgalomra fordítson, és legalább részben e nézőpontban oly hűnek tekintett konzervativizmusát feladja. Az erre vonatkozó állami tényezők minden fáradozásai és igazán céltudatos törekvései meddők fognak maradni, ameddig a gazdasági élet, az intézményei, röviden minden ami ezzel összefügg egy alapos modernizálásnak nem vetődik alá. [...] Az osztrák–magyar [köz]vélekedés, esetlegesen az oly kedvelt és kényelmes szemrehányást, hogy az állami szervek a kereskedő osztályt nem kellően támogatják, nyugodt lelkiismerettel fogja elfogadni [vallani]. Hivatkozhat [e nézet] egy több éves cselekvőképes idevágó tevékenységre élénk sajnálat kinyilvánításával, hogy azt nem helyileg vetették fel, mint javaslatot meg nem vitatták és közlésként érdekelt körök által megválaszolva nincsen. A monarchia munkája és annak termékei versenyképesek, semmilyen módon nem szorulnak más országok mögé, a fő ok amiért Északnyugat-Afrikában hiányosan képviseltek főleg abban áll, hogy kereskedelmünk ..., magyarázhatatlan esetlenséggel alkalmazkodik idegen szokásokhoz, az idegen ízlés ismeretének teljes hiányában van, elutasítja, hogy leleményes üzletembereket távoli országba küldjön [...] A magyarázhatatlan pesszimizmust, mely Ausztria–Magyarországon éppoly megalapozatlan mint elterjedt, véglegesen fel kell oldani, és a megérdemelt önbizalomnak helyet biztosítani. Mi felmutathatunk és fogunk a nemzetközi gazdasági életben sikereket, egyenrangúan állhatunk majd más államok mellé, ha mi – mint minden más kérdésben – úgy kereskedelempolitikai vonatkozásban is emlékezve [emlékszünk] a lélekemelő jelmondatra „viribus unitis [egyessült erővel]” (G. Hohenwart, Tanger, 1899. 11. 17.).

Az A–J bekezdések alatt felsorolt javaslati pontok mintegy zsinórmértékül szolgáltak egy külföldi ajánlattételnek. Spanyolország kormánya 1900 elején látott hozzá nagyobb kormányzati munkával Rio de Oro hasznosításához. Az Antillák és a Fülöp-szigetek elvesztése után a spanyol közvélemény előtt sikerként elkönnyvelhető eredményeket kellett felmutatni. Januárban a *cortes* tárgyba vette a nyugat-afrikai területhasznosítást.

Az osztrák–magyar hezitálás azonban a spanyolokat egy régi gyarmat-tartó, Franciaország irányába terelte. Külügyminisztériumunk információkhoz jutott a francia mellett egy esetleges belga vagy belga–német vállalkozási kezdeményezésről. Az események francia siker felé mutattak.¹³ Spanyolországban és Franciaországban azonban a 19. század második felétől a megegyezést akadályozó komoly területvitái voltak Közép-Afrika nyugati partjainál. Január közepén tangeri főkonzulátusunkon felvetődött a spanyol-francia–orosz együttműködés gondolata, amely sikereket hozott már Marokkóban (is). A monarchia madridi követe márciusban az éppen Mardidban tartózkodó párizsi spanyol követtől Leon y Castillótól értesült a háttérben zajló spanyol–francia tárgyalásokról. A tárgyalások afrikai érdekvizonyaik általános rendezéséről szóltak.¹⁴ Madrid arra a stratégiára építkezett, hogy minden bizonnyal sem a franciák, sem a németek nem kívánhatják az általános földközi-tengeri egyensúlyra tekintettel Spanyolország további gyengülését. Másrészt a spanyolok igyekeztek szorosabbra fűzni kapcsolataikat Franciaországgal és Oroszországgal, szövetségesre lenni a Kanári-szigeteket veszélyeztető Angliával szemben. Április közepén az oroszok marokkói követe az észak-afrikai francia ügyek kapcsán tényként közölte, hogy Franciaország tárgyalásokat folytat Rio de Oro megszerzése tárgyában. Megállapodásra csak a zátonyra futott áprilisi spanyol, de Ojeda-misszió után került sor. 1900. május 30-án lezárult egy időre Rio de Oro kérdése a Párizsban megkötött spanyol–francia szerződéssel. Egy 60 éve vitatott kérdés került le a napirendről, a két ország között felosztották a Cabo Blanco-félszigetet, Franciaország Rio de Oroban területhez jutott.¹⁵ A fennmaradt

¹³ Jóval később, az 1912-es francia–marokkói megállapodásban csúcsozott ki Franciaország erőfeszítése Észak-nyugat Afrika francia érdekszférába vonására.

¹⁴ A fő ütközőpontot a két ország esetében az afrikai Muni-folyó területe és az előtte elterülő, akkoriban spanyol fennhatóság alatt állt két sziget Carisco és Eloby (Eloboyes-szigetek) jelentették, melyekről Spanyolország nem akart lemondani.

¹⁵ Spanyolország északon egy Német-Kamerunnal határos afrikai területhez jutott, belefoglalva a vitatott hovatartozású Eloboyes-szigeteket a Guineai-öbölben, 25.000 km²-rel tovább nőtt a spanyol territórium. A tágabb értelemben vett Rio de Oro, a Cabo Blanco-

forrásanyag alapján kedvező esély kínálkozott az Osztrák–Magyar Monarchia előtt a monarchia határain túl egy kereskedelmi telep megvételére Rio de Oro-ban. 1900-ban tárgyalták először a nemzetközi közvélemény előtt nyilvánosan Rio de Oro ügyét, miközben külügyminisztériumunk egy évvel korábban már komoly szándékkal foglalkozhatott a területtel. A praktikusság, a gyors kezdeményezőkézség, az állami akarat és a gazdasági elit partnersége képezte a céltudatosan kolonizáló államok sikerének kulcsát a 19–20. század fordulóján. Kolóniák birtoklása egyrészt a nemzetközi tekintély fokmérője volt egy modern nagy- vagy középhatalmi állásra törő országnak, másrészt a korabeli közgazdasági szemlélet szerint a gazdaság növekedését az export növekedésével lehetett előteremteni. Olyan területért folyt az említett afrikai partszakaszon a verseny, amelyet még fehér foltnak nevezhetünk a képzeletbeli kolonizációs világtérképen. Ha teljes hitelt nem is lehet adni a korábban említett Leopold Koreffnek – [e területen] „nincs konkurencia, gyakorlatilag monopolhelyzet [van]” –, a századfordulón a konkurens európai országok lényegesen kisebb ellenállásával kellett itt számolni, mint Európához ilyen közel fekvő területek bármelyike esetében. Az osztrák–magyar kereskedelemnek kifejezetten előnyöket jelentett volna a külpiacok – beleértve Afrikát, Dél-Amerikát – felé a szállítási útvonalakon „nemzeti” kikötőkben olcsóbb költségekkel átrakodni és a hajózási szükségleti cikkeket beszerezni. Nem tárgyalva az egyéb, például tudományos területeken mutatkozó járulékos hasznot. A sikertelenséget legszemléletesebben – bár kissé extrém módon – Agenar Goluchowski külügyminiszternek általában a külkereskedelemben uralkodó osztrák–magyar aktivitásról vallott nézete világítja meg, melyet éppen a Rio de Oro-i tárgyalások kapcsán fogalmazott meg: „ügyetlenkedés és nemtörődömség”.

A fenti kolonizációs kísérlet kedvezőtlen hazai fogadtatása és az osztrák–magyar befektetői körök kolonizációs téren mutatott visszafogottsága ellenére diplomáciánknak mégis lökést adtak a Rio de Oro-i tárgyalások, hiszen 1901–1902 folyamán Marokkó és az Osztrák–Magyar Monarchia között létrejött egy kereskedelmi szerződés.¹⁶

Cabo Bajador között fekvő partszakasz spanyol védnökség alatt maradt, és figyelemmel a Marokkói Szultánságban kialakult erőegyensúlyra az északi pontos határt nem jelölték ki. 1900. 06. 02., Madrid 73. számú jelentés

¹⁶ A szerződés részleteire és Osztrák–Magyar Monarchia és Marokkó diplomáciai kapcsolatokra vonatkozóan: KOMÁR 2007.

Források és szakirodalom

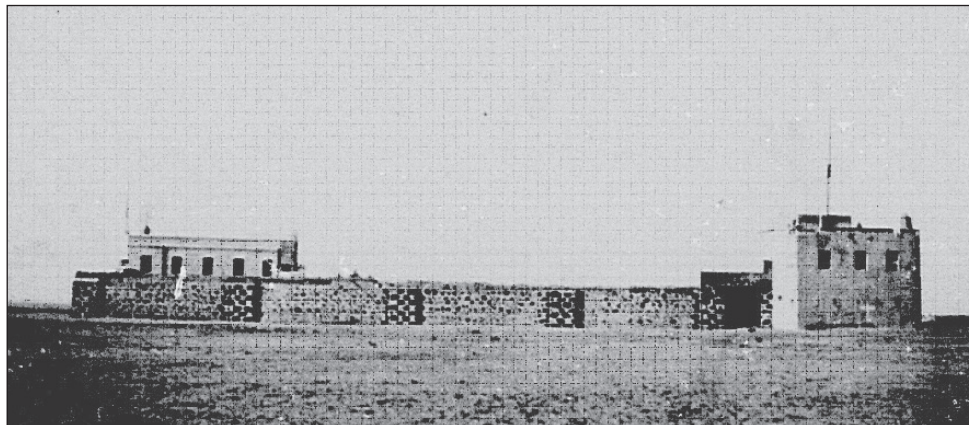
Politisches Archiv XXXII (Marokko), Karton 13, Marokko I: Rio de oro 1899–1900, mikrofilmmásolatai a Magyar Országos Levéltár mikrofilmtárában a X 1419 jelzeten

A Cs. és Kir. Külügyi Szolgálat évkönyve, 1912. Bp. (XVI.)

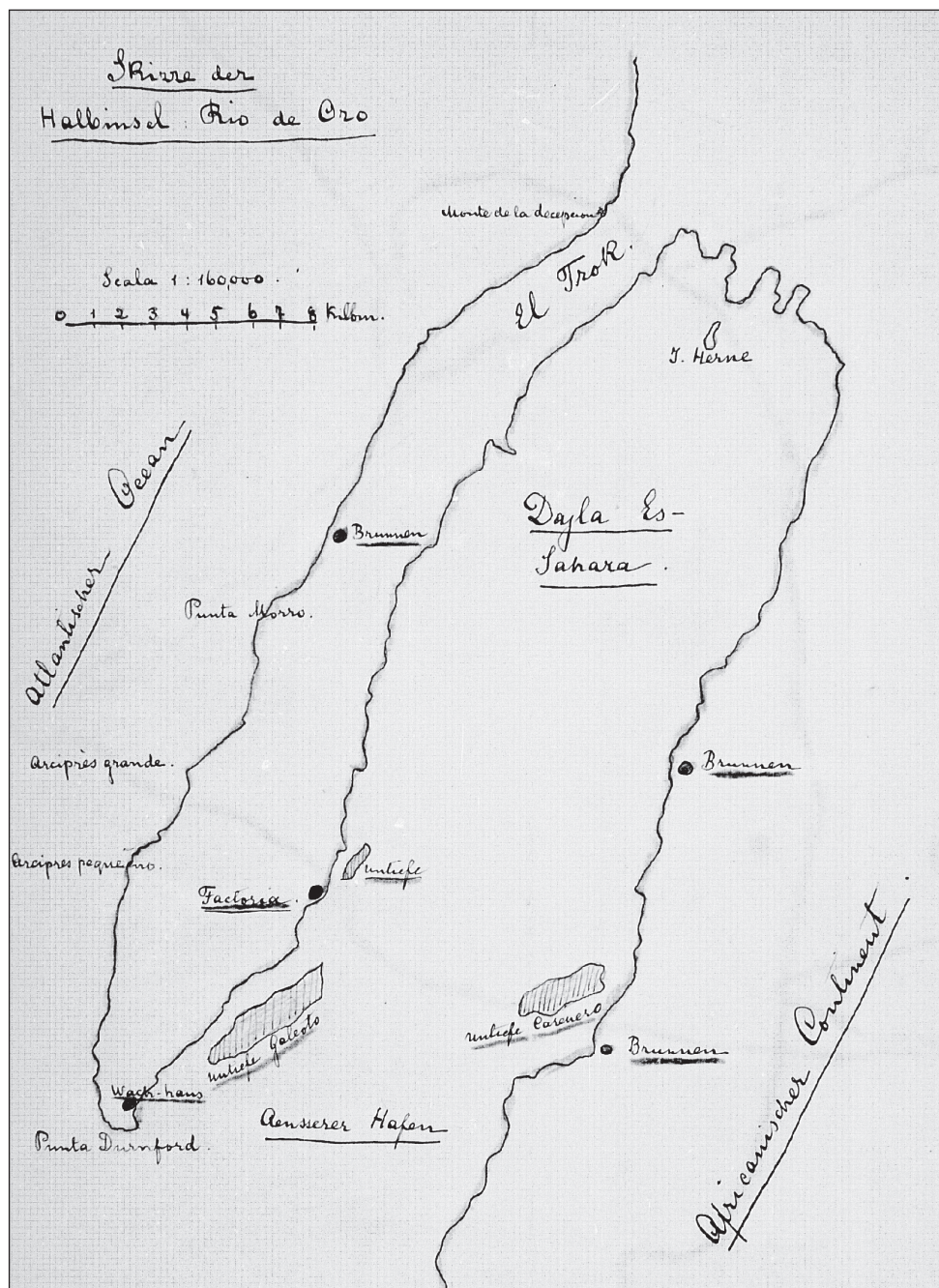
Hof- und Staats-Handbuch der Österreichisch–Ungarischen Monarchie für 1900, Wien

KOMÁR : Az Osztrák–Magyar Monarchia és Marokkó kapcsolatai a XX. század elején. *AETAS* 2007. 1. szám.

Függelék

1. Katonai őrház a Rio de Oro-félsziget végén
2. A kb. 500 kilométer széles Rio de Oro vázlatrajza Cap Bajadortól (északon 26. szélességi fok) Cap Blancoig (délen 21. szélességi fok alatt). A rajtot Hohenwart gróf 1899. április 13-iki jelentésében küldte meg Bécsbe. Az ábrán a 24. szélességi foknál találjuk meg azt a félszigetet, amelynek az Atlanti-óceán által körbefogott déli csücskében állt a spanyol kereskedelmi telep a szűkebben értelmezett Rio de Oro. A vázlatrajzon hozzávetőlegesen megjötték a környező földrajzi pontokat, ivókutakat, kabil törzsi területeket („ulad”-ok).

3. Rio de Oro-félsziget vázlatrajza elnagyolt távolsági skálával (mai térképeken Al-Dakhla néven jelölt terület Nyugat-Szaharában)